

ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

Заїка Юрій Олександрович

доктор юридичних наук, професор,

головний науковий співробітник відділу проблем приватного права

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва

імені академіка Ф.Г. Бурчака

Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

Народження людини, укладення шлюбу і його розірвання, смерть є підставами набуття відповідних прав та обов'язків учасниками цивільних правовідносин. Так із факту народження дитини виникає низка обов'язків її батьків, зокрема, щодо виховання та розвитку дитини, її утримання. Дитина, відповідно, набуває право на таке утримання, на виховання, право на спадщину, як спадкоємець першої черги після смерті батьків. Відповідні права та обов'язки виникають після реєстрації шлюбу і у подружжя. Із смертю фізичної особи відкривається спадщина, припиняється шлюб, житлові правовідносини, а також усі права та обов'язки померлого, де неможливе правонаступництво, утриманці набувають право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника та ін.

Держава зацікавлена у тому, щоб громадянин максимально використовував надані йому права, оскільки будь-яке суб'єктивне право має соціальну цінність лише за умови його реального здійснення. Водночас реалізація наданого права не повинна нівелювати інтереси інших членів суспільства, в тому числі дітей, батьків, подружжя та інших членів сім'ї.

Суб'єктивне право, надане особі, не наділене необхідними засобами захисту від порушення, є «декларативним правом». Хоча воно і проголошено в законі, але, не будучи забезпеченим державними правоохоронними заходами, воно може бути розраховане лише на добровільну повагу до нього з боку неправомочних членів суспільства та набуває в силу цього характеру лише морально забезпеченого права, що покладається виключно на свідомість членів суспільства та авторитет державної влади [7, с. 224].

Законодавець враховує сучасні реалії створює ефективні механізми здійснення громадянами належних їм суб'єктивних прав. Так, зокрема,

в умовах оголошеного воєнного стану для окремих категорій громадян (військовослужбовців, поліцейських тощо) спрощено процедуру реєстрації шлюбу [4, с. 151]. Широка міграція населення, роз'єднання українських сімей зумовило потребу вирішення низки питань, пов'язаних із оспорюванням та визнанням батьківства [1].

Поява низки проблем пов'язана з тим, що мільйони наших співвітчизників перебувають чи перебували на тимчасово окупованій території, проте продовжували народжувати, реєструвати шлюби і помирати. Визнаючи реєстрацію таких актів цивільного стану юридичним фактом, з яким пов'язані виникнення, зміна чи припинення суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, необхідно визначитися з правовою природою і правовими наслідками таких фактів. Вітчизняний законодавець спробував унормувати суспільні відносини, які виникали поза межами контрольованої території Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», суворо зазначивши в ч. 3 ст. 9, що «будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами на тимчасово окупованій території, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені в порядку, не передбаченому законом, є недійсним і не створює правових наслідків» [5].

Українські суди відмовляли приймати до уваги представлені заявниками свідоцтва про народження, реєстрацію шлюбу чи смерті, видані окупаційною владою, обґрунтовуючи це тим, що заявник, знаючи про недійсність документів, виданих на тимчасово окупованій території, не скористався своїм правом на подачу заяви про реєстрацію акту цивільного стану українського органу державної реєстрації актів цивільного стану, тому відсутні правові підстави для задоволення такої заяви.

Проте згодом законодавець вніс зміни до ч. 3 ст. 9 Закону, а саме доповнивши її словами «крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території». Як зазначено у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, розгляд державними органами документів, виданих окупаційною владою, не означає автоматичного визнання такої влади. Документи, видані органами та установами (зокрема, закладами реєстрації актів цивільного стану), що розташовані на тимчасово окупованій території України, як виняток можуть братись до уваги судом і оцінюватися разом з іншими доказами в їх сукупності та взаємозв'язку, зокрема, під час розгляду справ в порядку ст. 315 ЦПК України [2].

Тобто, пропонується в судовому порядку встановлювати факти, що мають юридичне значення, зокрема, факт родинних відносин між

фізичним особами, реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення, народження особи в певний час, смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру та ін.

Таким чином громадянин України, який перебував (перебуває) на тимчасово окупованій території повинен мати свідоцтво про реєстрацію акту цивільного стану (смерть, народження, шлюб, розірвання шлюбу), видане відповідними органами окупаційною влади, потім з цим свідоцтвом звернутися до органу реєстрації актів цивільного стану на території України і отримати відмову у видачі українського свідоцтва. На підставі отриманої відмови у реєстрації юридичного факту громадянин звертається до суду, який приймає до уваги документи, видані окупаційною владою як доказ серед інших доказів.

Тобто вітчизняні суди під час ухвалення рішень, пов'язаних із тимчасово окупованими територіями України, почали застосовувати «Намібійські винятки» («*Namibia exception*»). Йдеться про те, що незаконність і недійсність влади на окупованій території не може означати недійсність таких дій як реєстрація, смерті, народження, шлюбу. Це положення знайшло відображення і у рішенні Європейського суду з прав людини (Кіпр проти Туреччини) [6].

У п. 1.3 розділу II Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні передбачено, що для державної реєстрації актів цивільного стану подаються заява, документи чи у передбачених випадках відповідній заяві зазначаються відомості про документи, які підтверджують факти, що підлягають державній реєстрації [7].

Невизначеність правового статусу громадянина, яка зумовлена його перебуванням на тимчасово окупованій території, перешкоджає ефективному захисту законних прав та інтересів. Оскільки законодавець визнав чинність документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, необхідно спростити процедуру їх легалізації через органи РАЦСу, тобто, застосувати адміністративний порядок визнання чинності таких документів за умови, що підстави їх видачі не суперечать чинному українському законодавству.

Література:

1. Заїка Ю. О. Посмертне оспорювання батьківства і умови воєнного часу. *Актуальні питання модернізації приватно-правових відносин: європейський досвід та перспективи. Матвєєвські*

цивілістичні читання : матеріали міжн. наук.-практ. конф., 20 жовт. 2023 р. / відп. ред. В. В. Цюра. К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2023. С. 32–35.

2. Постанова Верховного Суду від 16 листопада 2022 року у справі № 759/1443/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107651726>

3. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 р. № 52/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>

4. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану : монографія / за ред.: Є. О. Харитоновна, О. І. Харитонової, К. Г. Некіт ; упор.-укл. Ю. С. Маршук ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. 336 с.

5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України від 15 квітня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

6. Case of Cyprus v. Turkey. The European Court of Human Rights 10 May 2001. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/echr-cyprus-v-turkey>

7. Zaika, Yuri O., The Right to Dispose of the Property in the Human Rights System. Current challenges of Human Rights, Rule of Law and Democracy/Edited by R. Tabaszewski, E. Kazić-Çakar, N. Shulzhenko and M. Nypiak. Wydawnictwo KUL. Lublin, 2021. P. 213–232.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-18>

ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СЕКРЕТАРЯ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ

Іщенко Анастасія Валеріївна

*студентка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право факультету історії, бізнес-освіти та права
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

Цивільний процес є важливою складовою правової системи, яка регулює вирішення цивільних спорів між громадянами, юридичними особами та державою. Один із ключових учасників цього процесу – секретар судового засідання, який має на меті забезпечити правильну документацію і порядок під час проведення судового засідання.